

Башкарма комитетның
2020 елның 30 ноябрендәге
6437 номерлы карарына
кушымта

«2021-2025 елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан
Республикасында башка телләргә саклау, өйрәнү һәм үстерү»
муниципаль программасы

1. Бүлек. «2021-2025 елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләргә саклау, өйрәнү һәм үстерү» муниципаль программасы паспорты

Программаның исеме	2021-2025 елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләргә саклау, өйрәнү һәм үстерү (алга таба – программа)						
Программаны эшләү өчен нигез (хокукый актың исеме, номеры һәм датасы)	Россия Федерациясе Конституциясе, Татарстан Республикасы Конституциясе, Россия Федерациясенең «Россия Федерациясе халыклары телләре турында» 1991 елның 25 октябрендәге 1807-1 номерлы Федераль законы, «Татарстан Республикасы дәүләт телләре һәм Татарстан Республикасында башка телләр турында» 1992 елның 8 июлендәге 1560-ХII номерлы Татарстан Республикасы Законы, Россия Федерациясе Президентының 2012 елның 19 декабрендәге 1666 номерлы Указы белән расланган 2025 елга кадәргә чорга Россия Федерациясе дәүләт милли сәясәте стратегиясе, Татарстан Республикасы Президентының «Татарстан Республикасында Дәүләт милли сәясәте концепциясен раслау турында» 2008 елның 3 июлендәге УП-312 номерлы Указы, Министрлар Кабинетының «2014 - 2022 елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләргә саклау, өйрәнү һәм үстерү» дәүләт программасын раслау турында» 2013 елның 25 октябрендәге 794 номерлы карары						
Программаны эшләүчеләр	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе						
Программаны башкаручылар	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе, Башкарма комитетның мәдәният идарәсе, Башкарма комитетның эш кәгазьләрен алып бару идарәсе, Башкарма комитетның физик культура һәм спорт идарәсе, Башкарма комитетның шәһәр хужалыгы һәм халык яшәешен тәэмин итү идарәсе, Башкарма комитетның яшьләр белән эшләү идарәсе						
Программаның максаты	Яр Чаллы шәһәрндә яшәүче халыкларның татар, рус һәм башка телләрен саклау, өйрәнү һәм үстерү өчен шартлар тудыру						
Программаның бурычлары	<ol style="list-style-type: none"> 1. Татар һәм рус телләренә Татарстан Республикасы дәүләт телләре буларак бертигез хокуклы эшләвенә ярдәм күрсәтү. 2. Татар һәм рус телләрен өйрәнү, татар һәм рус телләрендә укытуның бер бөтен системасын үстерү. 3. Татар һәм рус телләрен саклау һәм үстерү процессларына фәнни һәм фәнни-методик ярдәм күрсәтү. 4. Татарстан Республикасы Яр Чаллы шәһәрндә яшәүче халыклар вәкилләренә телләрен саклау һәм үстерү. 						
Еллар буенча бүлеп, программаны финанслау күләме һәм чыганаклары	Финанслау чыганаклары	Программаны тормышка ашыру еллары					Тормышка ашыруның барлык чорында (мең сум)
		2021 ел	2020 ел	2023 ел	2024 ел	2025 ел	
	Муниципаль бюджет	-	-	-	-	-	-

Программаны тормышка ашыру сроклары ашыру һәм этаплары	2021-2025 еллар
Программаның көтелгән нәтижеләре һәм нәтижелелек күрсәткечләре	<ol style="list-style-type: none"> 1) муниципаль норматив хокукый актларны Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә бастырып чыгару; 2) Татарстан Республикасы Яр Чаллы шәһәре муниципаль берәмлегенң рәсми сайтың Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә алып бару; 3) Россия Федерациясе дәүләт телендә белем алу, шулай ук муниципаль белем бирү оешмалары мөмкинлеге чикләрендә укуыту һәм тәрбия бирү телен Россия Федерациясе халыкларының телләре арасынан сайлау; 4) муниципаль оешмалар биналарында ике дәүләт телендә язылган тышкы һәм эчке визуаль мәгълүмат чараларын урнаштыруны тәмин итү; 5) урам күрсәткечләрен, муниципаль оешмалар биналарында фасад табличкаларын Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язуну тәмин итү; 6) этник-тел толерантлыгын формалаштыру.
Программаны тормышка ашыруны контрольдә тотуны оештыру системасы	Программаның үтәлешен контрольдә тотуны Башкарма комитет гамәлгә ашыра

2. бүлек. Программада хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларның эчтәлегә

Яр Чаллы шәһәрендә тел өлкәсендә шәхеснең конституцион хокукларын тормышка ашыру өчен шартлар үтәлә, укучыларны үз туган телендә укуыту һәм тәрбияләү өчен кирәкле шартлар булдырылган. Ике дәүләт теленң конституцион статусына максатлы рәвештә ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләнә.

Башкарма комитетның мәгариф идарәсе карамагында 129 мәктәпкәчә белем бирү учреждениесе бар. Ике мәктәпкәчә белем бирү учреждениесе – «Гөлназ» 49 нчы МББУ һәм «Көнбагышкай» 82 нче МББУ да белем бирү процессы тулысынча татар телендә оештырылган. Аларда 545 бала тәрбияләнә.

Шәһәрнең 129 МББУда татар милләтеннән 13 934 бала тәрбияләнә, бу МББУ дагы гомуми балалар санының 40,1 % ын тәшкил итә.

Шәһәрнең балалар бакчаларында 1509 төркем эшли, шуларның 354 ендә тәрбия һәм белем бирү – татар телендә (23,4 %).

Тәрбия һәм белем бирү татар телендә булган төркемнәрдә тәрбияләнүчеләрнең саны – 8 359, шуларның 90,1 % ы – татар милләтеннән, 0,3 % ы – катнаш никахтан туган балалар, 0,7 % ы – башка милләтләр.

Татар теле укуытыла торган, янадан комплектлаштырылган төркемнәрдә балаларның 30 % ы гына татар телен югары дәрәжәдә белә (сөйләмне аңлыйлар, сорауга җавап бирәләр, аралашалар).

Яр Чаллы шәһәренең 78 белем бирү оешмасында 62 428 укучы укый. Милли состав буенча 62 дән артык милләт баласы белем ала. Иң күп сандагылар: руслар – 27 564 (44 %), татарлар – 25 866 (41,4 %), башка милләтләр – 8998 (14,4 %).

Шәһәрдә 11 татар мәктәбе эшли, шуларның 3 се гимназия (2 нче, 29 нчы, 54 нче), ике лицей-интернат (79, 84), предметлар тирәнтен өйрәнелә торган бер лицей (18). 2019-2020 уку елында аларда 8 173 укучы белем алды, шуларның 6 077 се (74,4 %) татар милләтеннән, бу татар милләтеннән булган балаларның гомуми санының 23,4 % ын

тәшкил итә. Шәһәр буенча гомуми балалар санының 8 % ы туган телендә укытыла, татар балаларының 21 % ы туган телдә тәрбияләнә.

Шәһәрнең белем бирү оешмаларында шулай ук татар телендә тәрбия бирә торган сыйныфлар ачыла.

Шәһәр Башкарма комитетының, педагогик жәмәгәтчелекнең милли үзгәртү булдыру өчен шартлар тудыру буенча системалы эшләве милли белем бирү базасын саклау, поликультуралы мохит моделен үстерү мөмкинлеге бирә.

«Чишмә» халыклар дуслыгы йорты» муниципаль автономияле мәдәният учреждениесе базасында туган тел сөючеләрнең 9 клуб берләшмәсе эшли. Әлеге клубларда төрле милләт балалары үз туган халыкларының милли мәдәнияте, гореф-гадәтләре һәм традицияләре, аларның рухи һәм эхлакый кыйммәтләре белән танышалар, туган телләрен өйрәнәләр.

Телләрен үстерүгә мәгълүмат киңлекләре зур йогынты ясый. Соңгы вакытта телләрен лексика күләме кимү, орфография, пунктуация һәм стилистика хаталарының артуы күзәтелә, шул исәптән массакүләм мәгълүмат чараларында. Яшьләрнең теле чит илдән кергән сүзләр, жаргоннар, вульгаризм һәм компьютер лексикасы сүзләре белән тулды. Дәүләт, ведомство буйсынуындагы һәм муниципаль хакимиятнең барлык дәрәжәләрендә дә, ижтимагый оешмаларның актив катнашында, телләрен саклау механизмын эшләү зарур.

Глобальләшү шартларында Россиядә дә, бөтен дөньяда да татарларның мәдәни ассимиляциясе процесслары көчәя, милли үзенчәлек һәм гасырлык традицияләре югала, боларның күрсәткече булып, һичшиксез, татар теле тора. Туган телен белгән татарлар саны кимү тенденциясе саклана. Татар телен белү дәрәжәсенең кимүе белән беррәттән, татар телен куллану өлкәсенең дә тараюы күзәтелә, шул исәптән халыкның эштә һәм көнкүрештә көндәлек аралашуы шартларында. Бу процесслар татар телендә белем бирүче сыйныфларның саны кимү, урта һөнәри һәм югары белем бирү оешмаларында татар бүлекләренең булмавы, туган татар телендә белем бирү системасының тулы куәткә эшләве өчен сәяси-хокукый һәм институциональ мөмкинлекләр югалу белән бергә бара. Татар халкы тарафыннан туган телне һәм этник мәдәниятне югалту куркынычы татар телен, әдәбиятын һәм мәдәниятен саклау, үстерү һәм тарату проблемасының актуальлеген арттыра.

Милли мәгариф һәм тәрбия, барлык яшәеш өлкәләрендә дә татар телен куллануны киңәйтү туган (татар) телне саклауның мөһим факторы булып тора. Әлеге программа, барлык өлкәләрен һәм проблема аспектларын колачлау бөтенлеген, күрелә торган чараларның нәтижелелеген һәм программаның телләрен яшәвенә бәйлә барлык төп факторларга йогынтысының нәтижелелеген тәмин итәргә тиешле яңа төп принциплардан файдаланып, алдагы программаларны гәмәлгә ашыру тәҗрибәсен анализлау нигезендә эшләнә.

3 бүлек. Программаның максаты һәм бурычлары

Программа телләрен үсешен һәм гармонияле үзара бәйләнештә булуын, республикада яшәүче халыклар вәкилләренең милли-тел мәнфәгатьләренең тотрыклы балансын саклауны күздә тоткан Татарстан Республикасы дәүләт телләре һәм Татарстан Республикасында башка телләр өлкәсендә дәүләт сәясәтенең төп принципларына туры китереп эшләнә.

Программаның максаты – Яр Чаллы шәһәрләрендә яшәүче халыкларның татар, рус һәм башка телләрен саклау, өйрәнү һәм үстерү өчен шартлар тудыру.

Куелган максатка ирешү түбәндәге бурычларны тормышка ашыруны күздә тотта:

- Татарстан Республикасының дәүләт телләре буларак татар һәм рус телләрен бертигез хокуклы эшләвенә ярдәм күрсәтү;

- татар һәм рус телләрен өйрәнүнең, татар һәм рус телләрендә укытуның бер бөтен системасын үстерү;

- татар һәм рус телләрен саклау һәм үстерү процессларына фәнни һәм фәнни-методик ярдәм күрсәтү;

- Татарстан Республикасы Яр Чаллы шәһәрендә яшәүче халыклар вәкилләренен телләрен саклау һәм үстерү.

4 бүлек. Программаны тормышка ашыруның сроклары һәм этаплары

№ т/б	Этапның исеме	Тормышка ашыру чоры
1	Программаны тормышка ашыру	2021-2025 еллар
2	Йомгак ясау	2025 елның 4 кварталы

5 бүлек. Программаны финанслау күләмнәре һәм чыганаclarы

Чыгымнарның чыганаclarы һәм юнәлешләре	Финанслау күләме (мең сум)					
	Барлыгы	Шул исәптән еллар буенча				
		2021	2022	2023	2024	2025
Яр Чаллы шәһәре муниципаль берәмлеге бюджеты	-	-	-	-	-	-
Барлыгы	-	-	-	-	-	-

6 бүлек. Нәтижелелекне бәяләү һәм көтелгән нәтижеләр

Программаның нәтижелелеге чараларның билгеләнгән срокларда үтәлү дәрәжәсе буенча бәяләнә. Программаны тормышка ашыру түбәндәге нәтижеләрне тәэмин итү мөмкинлеге бирәчәк:

- муниципаль норматив хокукый актларны Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә бастырып чыгару;

- Татарстан Республикасы Яр Чаллы шәһәренен рәсми сайты Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә алып бару;

- Россия Федерациясенен дәүләт телендә белем алу, шулай ук муниципаль белем бирү оешмалары мөмкинлеге чикләрендә укыту һәм тәрбия бирү телен Россия Федерациясе халыкларының телләре арасынан сайлау;

- муниципаль оешмалар биналарында ике дәүләт телендә язылган тышкы һәм эчке визуаль мәгълүмат чараларын урнаштыруны тәэмин итү;

- урам күрсәткечләрен, муниципаль оешмалар биналарында фасад табличкаларын Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язуну тәэмин итү;

- этник-тел толерантлыгын формалаштыру.

7 бүлек. Программаның нәтижелелеген бәяләү индикаторлары

№ т/б	Индикаторның исеме	Исәпләү формуласы	Чыганак
1.	Эш кәгазьләрен алып баруда Татарстан	$\frac{N}{D} * 100\%$	Башкарма комитетның эш кәгазьләрен алып бару

	Республикасының ике дәүләт телендә башкарылган документлар өлеше, процент	N - эш кәгазьләрен алып баруда Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә башкарылган документларның саны; D - эш кәгазьләрен алып баруда башкарылган документларның гомуми саны	идарәсе
2.	Тышкы һәм эчке визуаль мәгълүматны Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язу өлеше, процент	$\frac{N}{D} * 100\%$ N - Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язылган тышкы һәм эчке визуаль мәгълүмат чарасының саны; D - Яр Чаллы шәһәрендәге тышкы һәм эчке визуаль мәгълүмат чарасының гомуми саны	Башкарма комитет, муниципаль оешмалар
3	Урам күрсәткечләрен Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язу өлеше, процент	$\frac{N}{D} * 100\%$ N - Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язылган урам күрсәткечләренең саны; D - Яр Чаллы шәһәрендә урам күрсәткечләренең гомуми саны	Башкарма комитетның шәһәр хужалыгы һәм халык яшәешен тәэмин итү идарәсе
4	Гомуми белем бирү учреждениеләрендә «Туган тел һәм әдәбият» (татар) предметын сайлауда катнашучылар өлеше, процент	$\frac{N}{D} * 100\%$ N - «Туган тел һәм әдәбият» (татар) предметын сайлаган укучылар саны; D - татар милләтеннән булган укучыларның гомуми саны	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе, «БАРС. Мәгариф» системасы (статистик хисап)
5	Мәктәпкәчә оешмаларда балаларны туган татар телендә тәрбияләү һәм укутуны сайлауда катнашучылар өлеше, процент	$\frac{N}{D} * 100\%$ N - татар төркемнәрендә балалар саны; D - мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләрендә татар милләтеннән булган балаларның гомуми саны	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе, «БАРС. Мәгариф» системасы (статистик хисап)

8 бүлек. Программаның максатлары, бурычлары, нәтижеләрне бәяләү индикаторлары, чаралары һәм чараларны финанслау

№	Чараларның исеме	Башкаручылар	Максат индикаторлары һәм нәтижелелек күрсәткечләре, үлчәү берәмлеге	Индикаторларның зурлыгы					Чыганакны күрсәтеп, финанслауның күләме, мең сум				
				2021 ел	2022 ел	2023 ел	2024 ел	2025 ел	2021 ел	2022 ел	2023 ел	2024 ел	2025 ел
<p>Максат: Яр Чаллы шәһәрində яшәүче халыкларның татар, рус телләрен һәм башка телләрен саклау, өйрәнү һәм үстерү өчен шартлар тудыру</p>													
<p>1 бурыч: Татарстан Республикасының дәүләт телләре буларак татар һәм рус телләренән бертигез хокуклы эшләвенә ярдәм күрсәтү</p>													
1.	Мәдәният чараларын Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә алып бару һәм оештыру	Башкарма комитетның мәдәният идарәсе	Үткәрелгән чаралар саны, берәмлек	40	45	45	45	45	45	-	-	-	-
2.	Эш кәгазьләрен Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә алып бару	Башкарма комитетның эш кәгазьләрен алып бару идарәсе	Эш кәгазьләре белән эшләүдә Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә башкарылган документларның өлеше, процент	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-
3.	Тышкы һәм эчке визуаль мәгълүматны Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә язучу	Башкарма комитетның шәһәр хужалыгы һәм халык яшәшешен тәэмин	Тышкы һәм эчке визуаль мәгълүматны Татарстан Республикасының	90	100	100	100	100	100	-	-	-	-

7.	Россия Федерациясе дәүләт телендә мәктәпкәчә яшьтәге балаларны тәрбияләү һәм укыту, шулай ук муниципаль мәктәпкәчә белем бирү оешмалары мөмкинлегенә чикләрендә тәрбияләү һәм укыту телен Россия Федерациясе халыкларының телләре арасынан сайлау	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе	Телне сайлауда катнашучылар өлеше, процент	58	59	59	60	60	60	-	-	-	-	-	-
8.	«Иң яхшы билингваль балалар бакчасы» республика конкурсында катнашу	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе	Катнашучылар саны, МББУ	20	20	20	20	20	20	-	-	-	-	-	-
9.	Рус теле көнен оештыру һәм үткөрү	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	2000	2000	2000	2000	2000	2000	-	-	-	-	-	-
10.	Г.Тукайга багышланган чараларны оештыру һәм үткөрү	Башкарма комитетның мэгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	5000	5287	6031	6474	6600	6600	-	-	-	-	-	-
11.	Милли спорт төрләре буенча ярышлар һәм турнирлар үткөрү	Башкарма комитетның физик культура һәм спорт идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	200	200	200	200	200	200	-	-	-	-	-	-

17.	Туган тел укытучылары өчен Бөтенроссия «Туган тел» конкурсы мастер-классының муниципаль турынын оештыру һәм үткәру	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	15	15	15	15	15	15	15	15	-	-	-	-	-
18.	Яр Чаллы шәһәре муниципаль бюджет гомуми белем бирү оешмаларында «1-4 сыйныфларда туган (татар) телдә иң яхшы укыту практикасы» муниципаль конкурсын оештыру һәм үткәру	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	15	15	15	15	15	15	15	15	-	-	-	-	-
19.	Яр Чаллы шәһәре муниципаль мектепкәчә белем бирү оешмаларында «Туган (татар) телдә иң яхшы тәрбия бирү практикасы» муниципаль конкурсын оештыру һәм үткәру	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	20	20	20	20	20	20	20	20	-	-	-	-	-
3 бурыч: Татар һәм рус телләрен саклау һәм үстерү процессларына фәнни һәм фәнни-методик ярдәм күрсәтү																
20.	Татар һәм рус телләре укытучылары өчен укыту семинарлары оештыру һәм үткәру, региональ киңешмәләрдә, семинарларда катнашу	Башкарма комитетның мәгариф идарәсе	Катнашучылар саны, кеше	500	500	500	500	500	500	500	500	-	-	-	-	-
21.	Балаларны татар телендә	Башкарма	Катнашучылар	300	300	300	300	300	300	300	300	-	-	-	-	-

